

# ԵՐԵՎԱՆԻ ԵՐԵՐԵՏԵԱՆ

## ՕՐԱԳՐ

ՔՐԴԱՔԱԿԱՆ ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ ԵՒ ԸՌԵՒՏՐԱԿԱՆ

ՎԵՏԵՐԱՐԻ ՏԱՐԻ

ԶՄԻՒՌՆԻԱ

ՈՒՐԲԱԹ

Տ ՓԵՏՐԱՐԻ

1846

ԹԻՒ 252

### ՆԵՐՔԻՆ ԼՈՒՐԵՐ

Սատարական պահանջներ

Նոյն շաբաթ քանի մը անգամ ժողով եղաւ աստեղծական իշխանաց մէջ մայրաքաղաքի ապա չափութեանը վրայէք. քանզի մէկ երկու ամիսէ ի վեր շատ գողութիւններ և անկարգութիւններ պատահեցան գիշերները. ուստի Բարձրագոյն Իւրաքմայեցի հաստարարութեան անդորրու թիւնը միշտ անվերջով պահէլ, արժան համարեցաւ մայրաքաղաքի քաղաքական բարեկարգ կառավարութեանը համար յատուկ տեսուչ մը կարգել, և այս պաշտօնը վսեմափայլ Հաֆթափաշային յանձնուեցաւ, որ խիստ գործունեայ և մտացի անձ մըն է. որուն հրամանաւը ամէն կերպ հարկաւոր և ազդու միջոցները արդէն գործի դրուելով շատ չարագործ մարդիկներ ձեռք անցան, և հիմակահիմայ անդորրութիւնը և բարեկարգութիւնը նորէն հաստատուեցաւ յիշեալ փաշային անդադար գլուխութեամբը և խոհեմ կառավարութեամբը:

Վեհափառ արքային Բուսնիի նահանգները ծաղրորդութիւն ընելու համար, մեկնելու ժա

մանակը դեռ որոշուած չէ, այսու ամենայնիւ խիստ հաւանական կը կարծուի թէ մարտ ամսուն մէջ պիտի ճամբայ ելլէ, և կը հաստատեն թէ առնական իշխաններէն արտաքին գործոց տեսուչ վսեմափայլ Ռէշիտ փաշան, և մեծ ծովապետ բարձրագատիւ Սէհէմմէտ Լէի փաշան ընկերա կից պիտի ըլլան Նորին Վեհափառութեանը. թէպէտեւ հաստարարէն կը կարծուի թէ ուրիշ պաշտօնատարներէն ալ ուղեկից ըլլող պիտի դառնան, բայց որոնք ըլլալը դեռ յայտնի չէ:

() Գոստափառ Սուլթանին այս ճամբորդութիւնը աներկբայ խիստ օգտակար վախճան մը պիտի ունենայ Իսթիքի նահանգաց բարեկարգութեանը և նոյն կողմի ժողովուրդոց բարեբաղդութեան համար. որոնց միջակին անձամբ տեղեակ ըլլալով՝ անշուշտ իր սովորական առատագրութիւնով անպակաս պիտի ընէ անոնց վրայէն:

Նոյն ամսու Ձին Ռուսաց և Նիգիլի վսեմափայլ դեսպանները երկար ժամանակ խորհուրդ ըրին արտաքին գործոց տեսուչ բարձրագատիւ Ռէշիտ փաշային հետ՝ Պարսից և օսմանեան տէրութեան մէջ եղած վէճին վրայոք:

— Հետեւեալ օրը Պարսից դեսպանը Ռէշիտ փաշային բնակարանը գնաց, ուրտեղ երկու ժամու չափ խօսակցութիւն ըրին մէկմէկու հետ:

— Փարիզու օսմանեան դեսպան Սուլթան փաշային հետ յիշեալ մայրաքաղաքը երթալու պաշտօնատարները արքայական հրամանաւ որոշուեցան. որոնց կարգը կը գտնուի աղնուազարմ զինուորացի Վեհափաշային Գահուտեան, որուն նիշանի իջեցնող շնորհուեցաւ, և նոյն դեսպանատան առաջին թարգմանի՝ պաշտօնիլ ուղեկից պիտի ըլլայ Սուլթան փաշային: Յիշեալ Վեհափաշային, շատ ժամանակ չէ, որ Վէնայէն դարձաւ, ուրտեղ ևս օսմանեան դեսպանատան առաջին թարգմանութեան պաշտօնը քանի մը տարի վարեց խիստ արժանաւորութեամբ:

— Նիգիլի գորսպետ բարձրագատիւ Խոսրէվ փաշային բժիշկը Բոստանիին Սարքօիլին Վեհափառ արքային հրամանաւ օսմանեան ընդհանուր հիւպատոս կարգեցաւ ի Նաբոլի:

— Նիգիլի գորսպետ Հալիլ փաշան անցած ամսու Ձին Լէի ըսուած անգղիական շոգե նաւով ճամբայ ելաւ իր պաշտօնին երթալու:

— Նոյն օրերը Կոստանդնուպոլսու և Վալա

### ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

Ռուսաց Վեհափառ վրայ տեղեկութիւն:

(Զարգանալիքն և վերջը)

Նոյն բռնած անասուններուն մոռնալներուն շարք մեծամեծ նաւերով Սիպիւրիա կը կրկնուին. որ միայն ամսու մէջ Սիպիւրիայէն կը ընեն. և լէուդեան կղզիներուն քովէն և Ռենալաքայի առջեւէն անցնելով Վալաք, և յունիս ամիսը լըմնալէն առաջ (Խոսք կերթան, անկէց ցամաքով կը կրկնեն միւլէ Լաքուշդ. բայց հիմայ Սիպիւրիայի մէջ ճամբորդութիւն ընելը այն դժուարութիւնները չունի, ինչ որ 1787ին քաղեց լէուդիս, որ խեղճ չափէ յուսնի ճամբու ընկերներէն ողջ մնացող միայն սովոր գտնուեցաւ: Նամբուն վրայ տեղ տեղ ի ընաներ չինաւը են (Խոսքէն մինչև Սոքա, որ երկու հազար ժամու ճանապարհէն աւելի է: Սիպիւրիան հազար մը (քուրիէր կամ սայի) այսքան ճամբան յիսուն օրը կը նայ երթալ: Եւ յունիս ամսու վերջը թէ որ (Խոսք ելլովի նէ՝ յունիս լէի կը հասնելու իւրեցք. և Ձին Սիպիւրիան կամ Վեհափառ: Եւ քաղաքն որուն բնակիչները 10,000 կը ընեն. կէս մը եւրոպացիի և կէս մը ասիական քաղաքի պէս է: Ռուսաց թաղը չինաց թաղէն տախտակէ չինական սրտով և փայտէ ցիցերով կառուած է, և զորաց կայանքին երկու կողմը երկու քաղէն ալ զօրք կը կայանին դրանք քով:

Ձինս Ռէշիտ մայրաքաղաքը տարով տարի գալով յունիս աւան արքեպիսկոպոս քարոզիչ և

բահանները Սիպիւրիան կանցնին. ուստի ի մաստուն մարդոց շատ դիւրին կը ըլլայ այս ճամբորդներուն հետ մէկտեղ ճամբայ ընելով՝ չինաց կայսերութեան այս մասին վրայ ալ ճիշդ տեղեկութիւններ ստանալ: Ձինս անգղիացիներուն հետ ունեցած պատերազմին ատենը՝ ռուսը այս ճամբով չինաց օգնութիւն խրկեւ նէ՝ մարդ ի մանալք չունէր: Սահմանադրութիւնները ռուսաց կայսեր անունը շատ յարգի է. և բոլոր թաթար ժողովուրդը՝ կայսրը իրենց մեծ կը ճաննան, և լայնաբեր ըլլալով՝ չինաց հետ ունեցած առևտուրին ալ ի հարկէ շատ շահաւոր է:

Ռուսաց ամբերիկայէն մինչև Պետրբուրգ՝ երեք ամիսու կէս, կամ պիտի շատը՝ հինգ ամիս ժամանակով կը հասնուի: Ձմեռվան ճամբորդութեան համար՝ չորս դին գոց մեծ կառքի պէս բալիւր (թէճկերէ կամ մաֆա) կայ. որուն ներսի դին բոլոր սե արջու մորթով պատած է: Եւ ճամբան դժուար և փոսնգաւոր ալ ըլլալու չէ. քանզի ամէն տարի կանայք անգամ այս ճամբով անպակաս երթեկութիւն կը ընեն: Պարոն Վրանկէլին կինը իւր երկանը հետ Սոքայէն մինչև Սիպիւրիա գնաց, և Հէլենէ Կապարին աղնուազար իշխանուհին ալ մօտ տարիներու այս երկար ճանապարհորդութիւն ըրաւ. թէպէտ երեք մատաղահասակ զաւակներն ալ հետն էին:

Հարկէ հիմայ ռուսաց Վալիֆօռնիայի մէջ ունեցած բնակութիւններուն վրայ ալ խօսիլ. քան

զի այս երկիրս (Երկունի աւելի մօտաւոր ըլլալով՝ ատոր վրայ տեղեկութիւնը աւելի կու գլի:

Ս. Ռէզանօֆ, Նաբոլի դեսպանութենէ ետ դարձած ատենը մուշտակի վաճառականաց ռուսեան ամբերիկեան ընկերութեանը ունեցած տեղերը քննելով. Վալաք և լէուդեան կղզիները և ամբերիկայի հիւսիսային արեւմտեան կողմի կղզիները և ցամաքը՝ 1807 թուին գնաց նոր Վալիֆօռնիայի սուրբ Ռուսիսկոս նաւահանգիստը երկաթ նետեց:

Թէ իրեն և թէ հետը գտնուողներուն աչքը մնաց այն երկրին բնական հարստութեանը և զարմանալի բարեբերութեանը վրայ, և Պոտէկայի նաւահանգստին գիրքին և սուրբ Ռուսիսկոս նաւահանգստին հիւսիսային կողմէն մօտաւորութեանը վրայ, և ջրուն և ծովային որթ ըսված ծովու գազաններուն այս կողմերու գտնուած շատութեանը վրայ, և մօտ տեղը գտնուած անտառներուն վրայ, որէց անհուն բազմութեամբ գերան և տախտակ կը նային կտրել: Եւ նոյն ամէն ալ Պետրբուրգի կառավարութեանը իմացուցին. և 1812 թուին սկիզբները՝ Ս. Ռուսոֆ Սպանիայի տէրութենէն ալ հաճութիւն առնելով հաստատուն բնակարան հիմնեց իրեն Պոտէկայի ծովագերը՝ հետն ունենալով հարկը սպանիացի. և հարկու ալ Վոսիւպ կղզին բնակիչ վայրերն ալ մերիկացիներէն. որ փոկ ձկան կաշիով պատած քայլքները հեծնելով ծովային դայ և ծովային:

Թիւի երեւելի վաճառականները ընդհանուր ժողով մը ըրին մաքսատուներ՝ շուկային (չարչը) մէջ ստէպ պատահած սնանկութիւնները արգիլելու համար, և զգուշութեան միջոցները գործքի դնելու համար, որ հին և օտար գրամները չգործածուին առուտուրի մէջ՝ համեմատ հրամանաց Բարձրագոյն Ղրանը:

### ԵԳԻՊՏՈՍ

Աղբարանքիս, 22 յունվարի:

Բաղադրական երեւելի լուր մը չկայ ծանուցանելու: Բարձրագոյն փոխարքան կը շարունակէ իր ճամբորդութիւնը ի Վերին Եգիպտոս և հասարակօրէն կը կարծուի թէ մարտի առաջին օրերը հազիւ թէ կրնայ վերադառնալ Ղէզքսանդրիս:

Կըսուի թէ Բարձրագոյն Սէհէմէտ Ալի փաշան Վերին Եգիպտոսէն դառնալէն ետքը՝ միտք ունի Կոստանդնուպօլիս ալ ճանապարհորդութիւն մը ընելու, բայց այս լուրը հաստատութեան կարօտ է:

Սեփականատէրութիւններ կընեն հիմակուհի մայ կաքառու հանդէսին համար, որնոր փոխարքան պիտի ընէ Եգիպտոսի հասարակութեանը (ազ) լիթէն ըսուած պարստը:

Բաղադրական առեւտրական վիճակը միևնոյն թուլութեան մէջ կը գտնուի. այսու ամենայնիւ կը յուսացուի, թէ քիչ ժամանակուան մէջ առուտուրին բարեկարգող փոփոխութիւն մը պիտի ընէ դուռնի վանդի կը հաստատեն թէ Բարձրագոյն փոխարքան քանի մը արմտեաց դուրս ելլելուն համար Թոյրոտութիւն ընելու է:

Պոմպայէն եկած լուրերը անցեալ ամի դեկտեմբերի 22էն են, և ինչպէս որ կընախագուշակուէր

որթ, և ամենէն աւելի ջրջուն որսալու ելան: Ինչ ըր ծովեզերքը և մօտ կղզիները պոռնոցան: Պարսկոն կղզիներն ալ դացին, սուրբ Պառնիսկոս նաւահանգստին ջուրերն ալ որպէս թէ մաղեցին ու ընկերութեան այն տարվան ըրած շահը խիստ շատ եղաւ:

Ռուսի Բալիֆօռնիայի ներքերը շատ ալ ազարակներ (մօշտաներ) չենցին, և սպանիացի գաղթականներէն անասուններ ծախսու առնելով՝ աւտնք ալ չենցուցին: Երոնց աշխատութեամբը գետինն ալ բարեբեր ըլլալով՝ շատ ցորեն բուսաւ այն տեղի բնակիչներուն պիտոյից համար: Եւ այն անակնկալ յաջողութեամբ, և Վենուիկ կղզիներուն մէկուն ալ ուսաց տէրութեան ձեռքը անցնիլը՝ սպանիացիները արթնցնելու էր. բայց անոնք այս միջոցիս ուրիշ բան մը չըրին, բայց եթէ սուրբ Ռաֆայէլի անուամբ տեղ մը չենցին իրենց յատուկ, Պօտէկայէն 12 ժամու ճամբայ հեռու: Սպանիացից այն կողմի գաղթականները գէշ վիճակի մէջ էին: Սէքսիքօ խոռոչութիւն կարորուն ելքը այն եղաւ, որ Սպանիայի թագաւորին կողմէն փոխարքայ անունով հոն նստող կուսակալը վերցաւ, և Սէքսիքօ ազատ հասարակապետութիւն մը եղաւ: Եւ այս պարագաներս միջոց տուին, որ ուսուք իրենց տեղը աւելի հաստատութիւն գտան:

1821 թուին, երբոր Սէքսիքօյի երկիրը Սպանիայի թագաւորութենէն զատվեցաւ, այս նոր հա-

լնգոյ զօրքերը կուտեր են Իոննապի զօրացր հետ. ու թէպէտ երկու կողմէն ալ մեծամեծ վնասներ եղեր է, բայց անգղիացիները յաղթող դտնուեր են վերջապէս, և բոլոր երկիրը, որ Սթիւէտի այս կողմը կը գտնուի, և որուն տարեկան եկամուտը 75 հազար լիւա սթէրլինի չափ է, (8 միլիոն 250 հազար լիւա) Եգիպտոս տէրութեան ստացուածոց կարգը անցեր է:

### ԵՐԵՎԱՆԻ ԼՈՒՐԵՐ

#### ԵՆԳՂԻՆ

Եգիպտոսի խորհրդարանը յունվարի 10ին բացուեցաւ սովորական հանդէսով: Վեհափառ թագուհին անձամբ ներկայ գտնուելով այս փառաւոր ժողովին մէջ, խիստ գեղեցիկ ատենաբանութիւն մը ըրաւ, տէրութեան գլխաւոր խնդիրներուն վրայօք յիշատակութիւն ընելով, և անոնց վերաբերեալ համառօտ բացատրութիւններ տալով: Եգիպտոսի Գաղղիոյ մէջ հաստատուած մտերիմ բարեկամութեանը վրայօք, օգոստոսի առթագուհին բարեմաղթեց որ նոյն միաբանական սէրը կարող ըլլայ միշտ մարդկային սեռի օգտիցը նպատաւատոյց ըլլալ, և միանգամայն աշխարհքիս ընդհանուր խաղաղութիւնը հաստատուն պահել:

Աւրախ եմ, ըսաւ թագուհին, որ համախոհութեամբ Ռուսաց վեհափառ կայսեր և մեր միաբան միջնորդութեամբը յաջողեցաւ ինձ կարգի դնել օսմանեան տէրութեան և Պարսից շահին մէջ եղած վէճը. որնոր արեւելեան երկիրներուն խաղաղութիւնը և անդորրութիւնը վտանգի մէջ ձգած էր: Վեհափառ թագուհին իր խորին տրտմութիւնը յայտնեց Սէքսիք (Եգիպտոսի քանի

ստրակապի տութեանն ու ուսաց կայսերութեան մէջ ամենէն խօսք մը՝ դաշնադրութիւն մը չեղաւ: Ռուսի Բալիֆօռնիայի մէջ ուսաց ձեռքը եղած երկիրը՝ Սէքսիքօյի երկրին կողմը չէր քեպ վեր. քանզի 1812ին ուսք Պօտէկայ իրենց բնակութիւն հաստատեցին նէ՝ ուսանիացից թագաւորութեան հաճութեամբը եղած էր: Եւ այս երկրիս վրայ ուսաց իշխանութիւն ունենալուն համար բնաւ երկբայող չեղաւ, ամէն ատեն ասոնց գործակներն էին հոն բացվածները, ամէն ազգազատ են հոն երթալու. բայց երբոր ուսաց նաւ մը Պօտէկայէն Սէքսիքի կամ սուրբ Պառնիսկոս երթալու ըլլայ նէ՝ օտար տէրութեան երկրէ եկած նաւերու տէս տուրք կուտայ:

Սեքսիք Բալիֆօռնիայի կեցած ստենը՝ կրնէ Սեֆա նաւապետը՝ այս կողմի ուսերը շատ աղէկ և ծաղկեալ վիճակի մը մէջ գտանք, բնակիչներուն երեւելիները ուս էին, կամ ասիական ուսաց տանի բնակիչ ազգերէն՝ 800 հոգի. և ասոնց հետ միացեր էին բնիկ վայրի ամերիկացիներ, որ վարձքով կը բնակէին: Ռուս գաղթականները ամերիկացիներուն հետ շատ անուշութեամբ և արգարութեամբ կը վարվին: Բայց ամերիկացիներուն մէկ քանի ցեղը ուսաց թշնամի ըլլալուն համար՝ հարկ եղած է ուսաց սկսած կամօք զինուորական զգուշութիւնները ձեռքէ չիձգել: Եւ ասոնք կը պաշտպանեն սուրբ Պառնիսկոս բոված տեղին հիւսիսային կողմը բնակող սպանիացի գաղ-

թը նահանգներուն և մանաւանդ Իւլանտայի արմտեաց պակասութեանը վրայօք, և ըսաւ թէ ամէն կերպ հարկաւոր միջոցները գործքի դրած է հասարակութեան այս գաղաղութենէն կրելու նեղութիւնները թէ թեւեւ չեն համար:

Եգիպտոսի առաջին ատենակալ իշխան սրբ. պէրթ Ռիլ յունվարի 16ին ներկայացուց հասարակաց խորհրդարանին առաջարկութիւն մը, որով արմտիքներէն ի զատ, ուրիշ շատ ապրանց մը որ կընուաղեցնէ: Եւս առաջարկութեան քննութիւնը յիշեալ ամսու 28ին պիտի սկսի, և հասարակօրէն կը հաստատեն թէ ի գործ դրուելու է վանդի ազգային երեւոյթանաց մեծագոյն մասը արդէն իրենց հաճութիւնը տուած են այս ազգ, օգուտ կարգադրութեանը:

### ԳԵՂՂԻՆ

Փարիզ, 19 յունվարի:

Եգիպտոսի երկար վիճաբանութիւններ եղաւ: Փարիսիներուն խորհրդարանը Եգիպտոսի գործը վրայօք: Եւս առաջին գործոց տեսուչ մօսիւ Կիլօն օրինաւոր պատասխաններ տուաւ Սթիւէտի մօսիւնի դատարանութեանցը և մեղադրանացը որով կը պահարկէր օսմանեան կառավարութիւնը: Իբանանու բնակչաց գաղաղ վիճակին համար: Եւ իշխալ կոմսը իբր թէ մարդասիրական ոգիէ շարժեալ կողմէր հաստատել, թէ Գաղղի տէրութեան պարտաւորութիւնն է պաշտպանել ուղղակի նոյն լեւան քրիստոնէայ ժողովուրդը: Եւս բանին գործքի չգրուելուն համար կը մեղքէր մօսիւ Կիլօնի քաղաքական ընթացքը: Եւս առաջին ատենակալ իշխանը իր սովորական իրենք մութեամբը յայտնեց յիշեալ ժողովին մէջ թէ

թականներն ալ, և ասոնք ապահով կը մնան ամերիկացիներուն յարձակմունքներէն, որ նոյն երկրին հարաւային կողմը շատ անգամ կը գարնին և կը վերջապէն, անասուններն կը գողնան. և երբեմն մարդիկն ալ կը մեղցնեն:

Բալիֆօռնիայի ուսաց զինուորական տեղեկութեան վրայ ինչ որ խօսվի նէ՝ ուրիշ տեղերուն վրայ ալ նոյնը հասկընալու է: Եւս լիցիւզերին չեղալու թեամբը լեւ մը կայ ցամաքը. և անոր ետեւ կողմը դէպ արեւելք՝ բարեբեր տեղեր կան անասուն արծիւ. ուր շատ եղջերուներ, և այլ արմտիկներուն անասունները կարծեն: Եւս այս բարեբեր գաղտնիքս միջէն մանր վտակներ և առուներ կը վազեն: Օլոմիանքս գետէն անդին մինչեւ Ռիս բերդը՝ փառքնիկները գրեթէ ջուրի մէջ չեն մեծնան, և գետին արեւմտեան կողմի բլուրը բնանա՞ծ են. անանկ որ թէ որ այս ծառերու մէջ կտրես նէ՝ գործելով կը բթայ գետը կիլիսի: Եւ ասանկով շատ դիւրին կը ըլլայ ասոնցմէ լատտ(սալ) կապել և քաշել տանիլ դէպ ի վեր թէ՝ մինչեւ Պօտէկայի առաջը, և թէ մինչեւ Ռիս բերդին առջևի պզտիկ ծովածոցը. որ մոտկով այն տեղը Պիք և Կօլթ նաւեր չենած են:

Համարին ներքերը գտնուած բլուրներուն վրայ լեցուն են կաղնի, հացի (տիչպուտագ), մկրթըզերի (մըրըր ինձիլի), ահագին մեծութեամբ թափանի ծառեր, մանր քարերնիներ (քեաֆիլի ծառ), և քանի չափ տղնայլ տեղակալ եղնիներ

Վարդիոյ կառավարութիւնը իրաւունք չունի  
ուղղակի խառնուելու օսմանեան տէրութեան  
գործողը, այլ միայն բարեկամական խորհուրդներ  
կրնայ տալ անոր՝ որովհետեւ դաշնակցութիւն  
հաստատուած է մէջերնին շատոնցմէ ՚ի վեր :

Արտաւանդնուպօլսեցի յարգի պարոն Սիրտիչ  
Մեղունեան հայազգի ճարտար անձը՝ Վոստանդնու-  
պօլսի և Վոսթորի տեսքը փայտի կտորուանքներէ  
կազմած գեղեցիկ պատկերով և այս մայրաքաղաքս  
բերած ըլլալով, բաւական զգացում պատճառեց  
Փարիզը մէջ, և այս սքանչելի գործը շատ գո-  
վեստ տուաւ յիշեալ երիտասարդին. որուն հնգա-  
մեայ անդադար աշխատութեան պտուղն է : Կոս-  
տանդնուպօլսոյ երեւելի շէնքերը, թագաւորին  
պալատները, տանց միակերպ տեսքը այնպէս զար-  
մանալի վարպետութեամբ նկարած են, որ մար-  
դաս աչքը կրնաղէ. և խոշորացուցով նայողն  
մինչև տանց կըմխտրները (բիրէմիտ) կըներկայա-  
ցնէ աչքին առջևը : Այլև ծովուն վրայ շոգե-  
նուոց և նաւակաց երթեկութիւնը շատ աղէկ  
ընուած է. մինչև Սուլթանին ոսկեզօծ նաւակը  
տննողը կըկարծէ թէ վեհափառ արքան իր առ-  
ջէն կանցնի : Սէկ խօսքով կրնանք ըսել, թէ  
յիշեալ սքանչելի պատկերները զՎոստանդնուպո-  
լիս իր տեղէն խախտեր ու Փարիզ բերեր են, որ  
պէսզի այս երեւելի մայրաքաղաքը չունենող եր-  
թայ տեսնէ : Անդղի թագուհին տեսնելով, զար-  
մացեր է այս ճարտար արուեստագործին նրբա-  
մասութեանը վրայ. իսկ Վարդիոյ թագաւորը, և  
իր իշխանացուն սրդիքը ոչ միայն տեսեր ու զար-  
մացեր են, այլև վարձք ալ խոստացեր են յիշեալ  
հայազգի յաջողածեան երիտասարդին : Հիմակ  
այս պատկերները գեղեցիկ սրահի մը մէջ դրած  
են հասարակաց տեսութեանը համար. ուրտեղ

(չամծառ), և հատաբեր (խօզալախ բերող) ծա-  
ւեր : Առնցմէ ոմանք մինչև 300 ոտնաչափ բարձ-  
րութիւն կըհասնին :

Ոս բերդին քովը գեղեցիկ պարտէզներ կան.  
որոնց չորս դին պատած են խոշոր ծառերով լե-  
ցուն անտառներ. և ասով շատ գեղեցիկ և ա-  
հարկու տեսիլք մը ունի : Բերդին ձևն է հաւա-  
սարկիով՝ բառակուսի. ամէն մէկ կողմը 80 մէդրո  
և ասոր շիշդ մէջ տեղն է կուսակալին բնակա-  
լանք. զօրապետներուն խեղերը, զինարանը (ճէպ-  
խանէն), զինուորներուն ձմերոցը, և մէկ պզտիկ  
յունաց եկեղեցի մը, վրան խաչով և զանգակնե-  
րով, որ շատ գեղեցիկ բան մը կըլլայ այն տեղ :

Ըջապատը հաստ գերաններով ամրացուցած՝ և  
տեղ տեղ մարդալ ըսված ծակերը բացված են. որ  
հրազեններուն բերանը այն տեղ կըքնակեն կըգնեն  
ասոնց դիմացի անկիւններն ալ երկու մարտկոց  
կայ վեցանկիւնի ձևով. ամէն մէկը վեցվեց հրա-  
զէն (թօփ) ունի : Օրը կեցած ուրիշ տեղերը.  
ինչպէս են Վօշդրօմիլիսով, Վասիլի, Վէպիքօֆ  
Տօն Ղօռճ Վաչէնիք, թէ գործարանները թէ  
աղարակները կամ զինուորներուն տեղը կամ զօ-  
րապետներուն տունները գեղեցիկ մարմանդներով  
(շարլըթով) պատած են. փայտաշէն են. և շատ  
գեղեցիկ զարդ ունին : Այս տուններս՝ որ ուսու-  
նը Վապա կրսեն. իրենց ազգային գեղերուն շատ  
նման է :

Պօտ կայի նաւահանգիստը պինտ խոշոր նաւերը

շատ բազմութիւն կերթայ ամէն օր. ուսկից ես  
չդառնար առանց գովելու Հայոց բնական ճար-  
տարամտութիւնը, որ ՚ի վաղուց անտի շատ համ-  
բաւեալ է օտար ազգաց մէջ :

ՕՐԱՆՕՐԱՆ ԼՈՒՆԵՐ

Զմիւռնիա, 8 փետրվարի :

Անհամեմատ ուրախութեամբ սրտի կաւե-  
տեմք ջերմեռանդ հասարակութեանը, թէ վեհա-  
փայլ բարձր սրբազնագոյն ազգասէր Ներսէս  
Աստուածընտիր Կաթողիկոսը ամենայն հայոց ան-  
ցեալ ամի գեկտեմբերի 17ին ողջամբ հասեր է ՚ի  
Տփլիս. և մեծաշուք հանդէսով քաղաքը մտնե-  
լով, նախ՝ մայր եկեղեցին գացեր է հոգևորա-  
կան թափօրէ և ողջունելով զսուրբ տաճարն և  
իւր ջերմեռանդ ժողովուրդը, իջևաներ է յարք-  
եպիսկոպոսական պալատը յիշեալ քաղաքին :

Ապաքէն բարեբաղդ կըհամարիմք տիկիսեցի  
մեր հայրենակիցները, որ արժանի եղան ընդու-  
նելու այսպիսի Աստուածապատիւ հիւր մը, որուն  
շնորհածիր տեսութեանը բարբաղդ կըցանկայ  
կաթողիկոս փափաքանօք :

Յիշեալ վեհափայլ բարձր Արքազանին Տփլիս  
մտնելու փառաւոր հանդիսին նկարագրութիւնը  
յուսամբ ընդունելի քիչ ժամանակուան մէջ, որոնք  
կրիտոստանամբ հրատարակելու Արշալուսոյ Արա-  
րատեան միջոցաւ ՚ի պատիւ բոլոր հայոց ազգիս  
և ՚ի միխթարութիւն ճշմարիտ ազգասիրաց :

Յանկալի է մեզ հրատարակել, թէ Սիւնեաց  
Նկերութեան ազգասիրական Զանիքը դոսի  
քաղքները հաստատուած վարժարանները ըստ  
կարի բարեկարգութեամբ կը յառաջանան, և ու-  
նանց մէջի աշակերտաց թիւը օր ըստ օրէ աւել

անդամ դիւրութեամբ կրնան. և ապրիլէն  
մինչև հոկտեմբեր, այսինքն՝ քանի որ արեւմտեան  
հիւսիսային հովը կըլիւնէ. շատ աղէկ է : Իսկ  
նոյեմբերէն մինչև մարտ՝ որ արեւելեան հարա-  
ւային հովերուն ատենն է, վտանգէ ազատ չէ :  
Իսկ ուսուց և անգղիացուց ծովային զօրքը կը  
վկայեն, որ խարիւխը աղէկ ըլլայ նէ՝ այս նաւա-  
հանգիստս երկաթ նետող նաւը բնաւ փոսնգէ  
չիվախնար : Ուստի Պօտէկայի նաւահանգիստին  
քովերը չին ամրացուցած բնաւ. միայն սրդիք  
թափծու (թուճ) կտոր մը հրազէն հոն դնելով  
շատացեր են. որ ուրիշ նաւերուն հրազէններուն  
դէմ պատասխան տրվի :

(Օրէկանէն անդին ուսուց ունեցած տեղերը՝  
Վալիֆօռնիայէն զատ, անոնք ալ երեւելի են. և  
մէկ ճանապարհորդ մը այն տեղներուն վրայօք տե-  
ղեկութիւն առնելու չափ հոն մօտեցած և սրդը  
տած չէ, բնակիչները մարդասէր ալ են : Գաղ-  
ղուացուց Վէնիս նաւը 1857ին Վամպա կեցաւ նէ  
գաղղիացի զօրքերը ուստեղէն շատ պատիւ տեսան :

Անք շատ շնորհակալեմք ուսուց մեզի ըրած  
պատուաւոր և բարեկամական ընդունելութեանը  
վրայ՝ կըսէ Սօֆիա : Ս. Աղէքսանդր Ռօշֆ. Ռօս  
բերդին հոգաբարձուն, և անոր կողակիցը՝ որ  
Կախարին իշխանին աղջիկն էր : Սիդքա կղզոյ  
գործարանին գլուխ Ս. Վօշդրօմիլիսօֆը, Հէլէնի  
ըսված գօրվէթին հրամանատար Սիկօսքին ծովա-  
պետը, և Պիտրքուրդի բնական պրոֆեսոր թեան

նալու վրայ է :

Վասապայու վարժարանը արդէն 48 աշակերտք  
կըգտնուին մեծ և պզտիկ. որոնք հասարակ կար-  
դալ գրեւ, և թուաբանութեան սկզբունքները  
կըսորվին : Իսկ քերականութիւն կարդացող հիմա-  
կուհիմայ միայն հինգ հոգի կան : Բայց քիչ ժա-  
մանակէ ետքը յուսամբ թէ 10 կամ 15 տղայք  
կըլլան այս հարկաւոր արհեստին հետեւող :

Սանխայու դպրատան աշակերտաց թիւը 134ի  
կըհասնի. որոնցմէ 12 հոգին քերականութիւն կը  
սորվին, և 48ը հասարակ կարդալ և գիր գրեւ  
կըսորվին : Այս 60 տղայքը թուաբանութեան  
սկզբանց վրայօք ալ դաս կառնեն, և մնացեալ  
74 պզտիկ մանկունքները քերական և հեգերէն  
կըկարդան :

Աքհիսարու վարժարանը առայժմ 41 աշակերտք  
կան : Առնցմէ քերականութիւն կարդացող 4 հոգի  
են. որոնց մէջ երեքը յառաջագէմ ըլլալով,  
սկսեր են իտալերէն ալ դաս առնելու յիշեալ  
դպրատան պատուելի վարժապետէն. որ նոյն լե-  
զուին ալ տեղեակ է : Իսկ մնացեալ 37 աշակերտք  
հասարակ ընթերցմունք կըսորվին, գիր գրեւ, և  
թուաբանութեան սկզբունքները :

Անիմէնի դպրատան աշակերտները դեռ խիստ  
փոքրիկ ըլլալով ամէնքն ալ, միայն հասարակ ըն-  
թերցմունք և գիր կըսորվին :

Սիւնեաց Նկերութիւնը յիշեալ քաղաքաց  
հայազգի երեւելիներուն ուսումնասիրական եռան-  
դէն, նմանապէս վարժապետաց յարատեւ և ան-  
դուլ աշխատութիւններէն գոհ է ըստ բաւակա-  
նին. ուստի յուսամբ, թէ անոնց բարեսէր՝ գոր-  
ծակցութեամբ օր ըստ օրէ ևս առաւել պիտի  
զարգանան նոյն դպրատանց աշակերտները ՚ի պայ-  
ծառութիւն ազգիս և ՚ի միխթարութիւն սրտի

ճեմարանին անդամ Ս. Վ. օջնգէնսքին ամէնն ալ  
ջանք ըրին որ իրենց քովը կեցած ատեննիս սրտե-  
նիս չինեղանայ : Հատ աղէկ և քաղաքավարական  
ընդունելութիւններ ընելէն զատ՝ երկիրը պտը-  
տելուն ճանապարհն ալ մեզի դիւրացուցին. նա-  
ւեր և մուժիքներ պատրաստելով, և հետեւնիս  
զօրք ալ տալով, որ պէտք եղած տեղերը հանգիստ  
առնեմք և ձի փոխեմք ցամաքային ճամբորդու-  
թեանս ատենը : Այլ մարդ մը որ ամիսներով  
աղքատ վայրենի մարդոց մէջ կըպտըտի, և պէտք  
եղած բաներուն ամէնէն զուրկ կըմնայ, այսպիսի  
պատիւներուն յարգը միայն անիկա կրնայ գիտ-  
նալ : Այլ մարդ մը մինչև որ երկար ատեն իրեն-  
կենդանութեանը պատսպարան իր ձեռքի հրա-  
զէնէն (քարապինայէն) զատ բան չունենայ, և  
վայրենի մարդիկ մինչև որ ետեւէն չիյնան և զինքը  
չի հալածեն նէ, չիկրնար իմանալ թէ մարդոյս  
ինչ պատուական զուարճութիւն կուտան ընտիր  
գրատուն մը, Պոսանսայի գինի, աղէկ քլափսէն,  
և Սօքա երաժիշտին շինած եղանակով բան չա-  
լել և կանչելը :

Ուսուց տանկ պատուական և ճշմարտագէս  
թագաւորական հիւրասիրութիւնը՝ մօտ տեղե-  
րուն սպանիացիները աւելի յաճախ կըվայելեն.  
քանպի միայն քանի մը օր պալո ընելու համար եր-  
բմն երեսուն ժամու տեղէ մինչև ասոնց քով  
կուգան :

1841 թուին օգոստոսի ամսոյն մէջ՝ էրիկ մարդ

բայր ազգատիրաց, որոնք քիչ կամ չափ առաջ տաճեռնութեամբ նպատաւանաց եղան և կըլլան միշտ յիշեալ ընկերութեան հաստատութեանը և յառաջադիմութեանը :

Սինեաց Սնկերութիւնը յարգի և ուսումնական վարժապետ մըն ալ լաւնայութեամբ հայոց դպրատանը մէջ կարգած է քիչ ժամանակէ ի վեր . որուն բարեկարգութեանը և աշակերտաց յառաջադիմութեանը վրայօք յուսամբ հարկաւոր տեղեկութիւններ ստանալ մօտ օրերս . որնոր յօժարամիտ սրտիւ պիտի հաղորդեմք բարեմիտ հասարակութեանը լրջալուսոյ լարատեան միջոցաւ :

Սնե միսթարութեամբ սրտի կրփութեամբ հըրատարակելու , թէ քաղաքիս հայոց թաղի շինութիւնը արդէն սկսաւ նոր գաղափարաւ (բէտիմ) համեմատ խարճարգոյն իրան հրամանին . այսինքն բոլոր փողոցները շիտակ գիծով , արահետ ճանապարհները (ճէտա եօլ) ութ կանգուն լայնութեամբ , և մասնաւոր փողոցները վեց կանգուն լայնութեամբ , և բոլոր տները առանց պատըշգաւմբի (շահնիշլը) :

Սյապիսի ձեռով , յայտնի է որ խիստ գեղեցիկ պիտի ըլլայ հայոց թաղը . թէպէտեւ տանուտերերը պիտի պարտաւորին քիչ մը աւելի ծախք ընել . բանգի գրեթէ ամէնուն տները իրենց առջի տեղէն շարժելով՝ ուրիշ տեղ կրփոխադրուին . ոմանք շատ և ոմանք քիչ հեռաւորութեամբ :

Պատմական գիւմացի արահետ ճամբան եղած պզտիկ տներուն մէկ մասը արդէն լքմնցաւ . և մէկ մասին շինութիւնն ալ խիստ գործունէութեամբ կը շարունակուի և կը յառաջանայ :

Կառավարութեան կողմանէ խրկուած ճարտարապետ Մէհմէտ էֆէնտինս որ շատ բարեհամ

բայր և համբերող անձ մըն է , բաւական խոհեմութեամբ ի գործ կըդնէ իր ծանր պաշտօնը , ամէնուն հետ սիրով և քաղցրութեամբ վարուելով , և ըստ հնարաւորութեանն տեղի չտալով վէճերու և հակառակութեանց . որոնք , ինչպէս յայտնի է ամէնուն , անհնար է որ չպատահին այսպիսի դժուար գործի մը մէջ . իսկ յիշեալ բանիբուն և խոհեմ ճարտարապետը՝ իր ազնիւ բնաւորութեամբ միշտ համոզելու կաշխատի երկու կողմն ալ , եթէ շինութեանց վրայօք վէճ մը պատահելու ըլլայ . ուստի ազգովին կը պարտաւորիմք մեր շնորհակալեաց հաւատփքը հրապարհաւ մատուցանել նոյն ազնուական պաշտօնատարին :

Իերկրայի սրտիւ կըլսեմք , թէ Փարիզու մէջ հաստատուած եգիպտական և փոխարքայական դպրոցին գլխաւոր հագաբարձու յարգամեծար Ստեփան էֆէնտին շատ մարդասիրութիւն կըցուցնէ յիշեալ մայրաքաղաքը գտնուած մերազնեայ երկրասարդաց . որոնցմէ մէկ քանին նոյն աղիւսական և գիտնական անձին ազգասիրական շնորհիւ ձրիաբար ընդունուելու են եգիպտական դպրոցին մէջ . ուր տեղ գաղղիարէնէն ի զատ , ինչպէս յայտնի է , ուրիշ զանազան հարկաւոր գիտութեանց համար ալ դասատուութիւն կըլլայ :

Իորեստանի նախորդ ընդհանուր կուսակալ Վէճիհ փաշան անցած ամսու 30ին Սահմուտիէ ըստուած աւստրիական շոգենաւով հասաւ մերքաղաքը Պէրութէն գալով , և իր քառասունօրեայ ըզգուշութիւնը լքմնցրելէն ետքը ճամբայ պիտի ելլէ Կոստանդնուպօլիս երթալու համար :

Իսաղաթի գինուորական կառավարիչ Վոեմա փայլ Սուստաֆա Օսրիֆ փաշան յունվարի 26ին օսմանեան շոգենաւով մը Կոստանդնուպօլիսէն

եկաւ Իզմիր . ուր տեղ իր բարձր աստիճանին վերաբերեալ պատուով ընդունեցաւ :

Իմերիկացի շոգենաւը Սարմօրա անուն , որ յունվարի 23ին մեկնեցաւ այս նաւահանգստէն Պէրութ և Յուպէ երթալու համար , իրոսկըզգիին առջևը ժայռի մը զաննելով խորտակուել է : Իարեքաղաքար բոլոր ճանապարհորդները ազատեցան . որոնց մէջ հայազգի ուխտաւորներ ալ կային սուրբ Լորուսողէմ երթալու համար : Լյու շոգենաւուն մէջ գտնուած ապրանսոց մեծագոյն մասը խաղսեցաւ :

Պրուսայէն կըգրեն , թէ յիշեալ քաղքին կառավարիչ վսեմափայլ Սուստաֆա փաշան շատ մարդասիրութեամբ և հայրական ինտուզի հոգի կըտանի իր կառավարութեանը յանձնուած ժողովոցը անդորրութեանը և բարեօրոտութեանը վրայ , արդարութեամբ և անկողմնապահութեամբ վարուելով ամէնուն հետ և առանց խտրութիւն ընելու մէկու մը աստիճանին և կրօնքին համար :

Իրեքաղթի առաւօտուն կէսօրին գրեթէ ծամ մնացած երկրաշարժութեան պղտիկ ցնցում մը գգացինք :

Չորեքաղթի օրը տաճկին մէկը շնչին և աշիրաւ պատճառաւ մը դաշնակով (խանձէր) զարկաւ , ու կարեւոր վիրաւորեց հայազգի ծերունազարդ ոսկերիչ մը . որ հետեւեալ օրը դժբաղդաբար մեռաւ : Իիշեալ մարդասպանը կառավարութեան ձեռքը անցաւ , և կը յուսամք թէ անոր օրինաւոր պատիժը կըտրուի :

Իլընալ տէ Տէպա օրագրին մէջ յունվարի 2 թուով հետեւեալ յօդուածը կըկարդացուի :

«Իսլամաց օգոստափաւ Կայրը աղամանդեայ մատանի մը ընծայ խրկեց մօտիւ Լըվայլան տը Գըրիվալին , որ հայերէնի վարժապետ է սրբեկան լեզուաց համար յատուկ հաստատուած թաղաւորական դպրատան մէջ , արքայական գրքատնը մօտ : Լյու գիտնական անձը գաղղիերէնի թարգմանած է զՍոլիէս խորենացին՝ հայազգի պատմագիրը հինգերորդ դարուն :

Սօսիւ Լըվայլան տը Գյօրիվալը յառաջմանէ հրատման ստացած էր իր թարգմանած մատենը ռուսաց Կայսեր նուիրելու . որուն իշխանութեան տակն է այժմ Հայաստանի մեծ մասը Հռովմայի Պապը շատ ժամանակէ ի վեր բարեհաճել էր կենդանի ձայնիւ յայտնելու մօտիւ Լըվայլանին թէ ո՞րչափ ուրախ է յիշեալ թարգմանութեան իր ընծայուելուն վրայ , տնոր խիստ օգտակար է ընդհանուր պատմութեան ուսմանը , և քրիստոնէական պատմութեան վերաբերեալ մասնաւոր տեղեկութիւններով լեցուն է : Սրբազան Պապը յօժարածութեամբ հաճեցաւ ընդունելու մէկ օրինակ յիշեալ թարգմանութիւնէն նմանապէս Վուրթէմպերկի թագաւորն ալ . որ մարդասիրական հիւրըկալութեամբ պատուատիրեց զմօտիւ Լըվայլանը՝ երբոր Սթուլիպա քաղաքէն կանցնէր :

ՓՈՒՍԷԼԱՄԻԹԻՒՆԸ

Չփուսեա 8 փետրվարի :

|                               |               |
|-------------------------------|---------------|
| Լոնտոն                        | 110 ուկէս-111 |
| Սարսիկա                       | 171-172 ուկէս |
| Թրեստ                         | 442-444       |
| Ի ՏՊԱՐԱՆԻ ԱՐԵՎԱՆԻ ՍՊԱՅԱՆԱՆԵՐԸ |               |

կնիկ մարդ քառասուն հոգիի մը չափ՝ կարաւան կապեր սուրբ Դիանէսիտո Սօլմեօ ըսելով տեղէն մինչև ռուսաց բնակարանները եկեր էին Սօլմեօ ֆին կնոջը մատամ Լէնիին տօնախմբութեան հանդէսը կատարելու համար : Լուրվանց ճամբայ ելելը և իրիկունը Քլէսնիքօֆ հասեր են . այն գիշեր և միւս օրը մինչև իրիկուն և հետեւեալ գիշերը մինչև լոյս պարբեր խաղացեր են . և երրորդ օրը առտըվանց՝ կէս գիշերէն հինգ ժամ ետքը՝ մատամ Սօլմեօ ֆին պատուհանին առաջը ժողովել և ամէնը մէկ բերան բարեմաղթութիւն ընելով մնաց բարեւ ըսելէն ետքը ամէն մարդ ձի կըհծնան , և ձիերը վազըննելով ամենեւին հանգիստ չառած տեղերին կըդառնան :

Սէկ անգամ մը ռուսաց բնակարանը երթալու ժամանակս մութ գիշեր մը մայր (չամ) ծառերու անտառէ մը կանցնէի , որ արջով լեցուն էր : Նամբու առաջնորդիս ձին խրոչելով սկսաւ փախչիլ . վրայի մարդն ալ հետը : Լու հոն մինակ մնացի քանի մը ժամ . կերթայի , և երբեմն երբեմն հրազէն կարձակէի . յուսալով որ ձայն մը տեղացի մը կըլսեմ : Կէս գիշերվան ժամու մը չափ մնացեր էր՝ անտառէն դուրս ելած գտնուելով տեղ մը մեծ կրակ մը վառած տեսայ . քովն ալ երկու մարդու շուք : Քանի մօտեցայ նէ աւելի յստակ տեսնել սկսայ , որ երկու հոգի տաճկի լաթեր հագած էին և չուանի վրայ կըխաղային : Ձիէն վար ինչայ և ինչայ՝ որ սուրբ Դիանէսիտ

կոս ամբողջին սպանիացի գինուորներուն թմրեալ հարներն են եղեր , որ ռուսներուն զուարճութիւն տալու համար ասանկ կըխաղան եղեր :

Լյու Քլէսնիքօֆ տեղը քիչ մը ատեն առաջ անգամ մը կտոր մը թուղթ ուղեցի գիր գրելու համար . թուղթ մը բերին . որուն վրայ քանի մը գաղղիարէն բառերու հետ՝ Սարսէլէզ ըսելով անուանի խաղն ալ գրված էր : Հատ զարմացայ՝ երբոր այս Գաղղիայի յատուկ եղած խաղը՝ Սան թաքրուզ բնակող վայրենի ամերիկացիներուն բերնէն լսելէս ետքը այս տեղս ալ գրածը տեսայ :

Պատմութեանս վերջը սա խորհրդածութիւնովս գոցեմ : Ըտեն մը այս երկիրս միայն վաճառակա նութեան համար մոսկովաց տէրութեանը պիտանի կըտեսվեր . հիմայ տէրութեան ալ պիտանի սեպլած երկիրներէն է : Լյու կողմէն ռուսաց ընդարձակելու ճամբուն առաջը բացված է : Ենգղիացիներուն Քանդոնի վրայ ծծծ բանալովը հաւկըցվեցաւ թէ շինելու ինչու ժողովն եւրոպացւոց պատերազմական արուեստին դէմ գնելու : Նաբօնցիները անկէց աւելի զօրաւոր չեն . և մոսկովիները՝ որ հիմակուց Ոխոցքի և Քուրիլ կղզիներուն ծովերուն տէրն են , շատ դիւրութեամբ կրնան թէ Չին և թէ Նաբօն իրեն ծովային զօրութեանը պատասպարելու նաւահանգիստ ունենալ :

Մօֆա :

Թարգմանեաց ի գաղղիականէն ,  
(3. 9) :